

sijom svoga ceha, od koje je dobivao diplomu za vršenje službe javnog bilježnika.

U VI se poglavlju raspravlja o utjecaju školske nastave na jedinstvenost evropske diplomatske prakse. Pod utjecajem nastave pisanja na sveučilištima postignuta je u Evropi velika jedinstvenost u pisanju (paleografija) i sastavljanju (diplomatička) povelja. Postoje samo manje razlike u pisanju i obliku francuskih te mađarskih i drugih povelja. Do te je razlike došlo zato što su studenti na sveučilištima bili podijeljeni i udruženi po nacijama, pa su studenti pojedinog udruženja radije slušali profesora svoje nacije nego li druge i tako uz mnogo toga zajedničkoga stekli i neka posebna znanja. Ta su se posebna znanja očitovala i u sastavljanju i pisanju povelja. Pojedine kancelarije imaju svoj stil i frazeologiju, koja se očituje kod redigiranja povelja, ali sve te specifičnosti toliko su neznatne da se na temelju njih ne može nikako dokazati postojanje posebnih pisarskih škola. Specifičnosti u pojedinim kancelarijama dolaze od njihovih službenika i nekih sitnih tradicija. Te su specifičnosti toliko neznatne da jedine ne čine vrstu ili rod pisma, nego se više njih može nalaziti unutar jedne vrste pisma. Prema tome, do raznih vrsta pisama moglo je doći samo zato što se na sveučilištima učilo pisati. Ovu svoju tvrdnju pisac smatra samo hipotezom i poziva sve paleografe neka u izloženom smislu dalje istražuju, pa će manje pridavati važnosti pisarskim školama nekih dvorskih kancelarija.

Svakako zadivljuje jedinstvenost karolinškog i gotičkog pisma u raznim evropskim zemljama. Tu su jedinstvenost podržavala doista sveučilišta, ali i drugi faktori koje pisac ne spominje. Njegova će biti zasluga što će se stajalište historičara prema postojanju i utjecaju skriptorija i kancelarijskih škola morati izmijeniti.

Dr J. Buturac

PTT ARHIV

1958. god. pojavila se povremena publikacija »Ptt arhiv«, koja je u neku ruku zamijenila sindikalni časopis »PTT« (izlazio od siječnja 1950. do travnja 1959). Publikacija izlazi u izdanju Ptt muzeja Beograd. Zadaća je časopisa da objavljuje — kako je istaknuto u uvodu I sv. — historijsku građu, rasprave, bibliografiju i priloge koji se odnose na razvoj jugoslavenskih pošta, telegrafa i telefona. Osim toga osigurati će stručnu i naučnu suradnju između ptt struke i drugih naučnih i stručnih institucija u zemlji i inozemstvu. Sve će to, po mišljenju redakcije, omogućiti da se u dogledno vrijeme pristupi objavljivanju historije jugoslavenskih ptt.

Dosada je izašlo 6 svezaka »Ptt arhiva« (od 1958-1961) i obuhvaćaju oko 900 str. U njima su objavljene rasprave, članci, prilozi, građa, bibliografija i kritika iz područja prošlosti ptt. Budući da je u svim priložima postavljeno težište na historiju pošte u svim našim krajevima, potrebno je barem u općenitom pregledu prikazati sadržaje dosadašnjih brojeva. (Rimski broj u prikazu označava svezak, a arapski stranice).

Bez sumnje pažnju historičara privući će rasprava dr Velimira Sokola, Ivan (Weikhardt) Valvasor (I, 5-38; II, 7-31; III, 5-28). U uvodnom dijelu rasprave konstatira se da je historija pošte povezana s cjelokupnom historijom

naših naroda i da je ona odigrala određenu kulturnu i ekonomsku ulogu. Međutim nije se kod nas povijesti pošte posvetila dovoljna pažnja, pa smo rijetka zemlja, konstantira autor, koja nema njezine historije. Historija naše pošte trebat će obuhvatiti razdoblje od starih Rimljana pa do pol. 19. st., tj. do konačnog razvoja suvremene pošte. To se neće moći ostvariti bez suradnje šireg kruga kulturnih i naučnih radnika. Pošta je naime — kako ističe autor — služila između ostalog prijenosu diplomatskih vijesti i upoznavanju drugih zemalja, a bila je i preteča novinstva. Autor se zaustavlja na jednom našem (zapravo slovenskom) polihistoričaru, koji je još u 17. st. pokušao proučiti i protumačiti ulogu i značaj pošte. Autor ga nazivlje i prvim historičarem pošta kod nas. To je Ivan (Weikhardt) Valvasor (1641-1693). Valvasor je u svojem djelu »Slava vojvodine Kranjske« (Die Ehre des Herzogtums Crain) prikazuje stanje poštartstva u Kranjskoj i susjednim zemljama. Autor, obuhvaćajući sa svih vidova, opširno, detaljno i stručno komentira Valvasorove podatke. Utvrđuje da je Valvasor vidio u pošti jedan od faktora širenja ideja, da je prvi počeo pisati o pošti s kulturno-historijskog gledišta, a ne samo s ekonomskog, da je uočio bitne karakteristike pošte: javnost, redovitost, internacionalnost, ali da nije naveo i sigurnost. Valvasorovo tretiranje pošte i njezine historije, njegova metoda rada, sve to, prema autoru, stavlja Valvasora među poštanske historiografe uopće. Autor se i kritički odnosi prema Valvasoru, pa konstatira da Valvasoru nisu bila poznata djela pisaca koji su pisali prije njega o razvoju pošte poslije propasti rimskog carstva. Isto tako upozorava da se nije služio Herbersteinovim prikazom pošte u Rusiji kad opisuju stanje pošte u toj zemlji. Autor ističe da se Valvasor nije zadržavao na prikazu stanja pošte kod nas prije 17. st. Tu prazninu ispunjava autor i prvi put donosi povijesni pregled poštohoda i poštanskih veza od pol. 15. st. do 17. Te strane spadaju među najvrednije u raspravi. Pobija mišljenje da je Fridrih III (1452-1493) bio osnivač pošte u Evropi. Autor izlaže da se tek za Maksimilijana I (1493-1519) nalaze tragovi organizirane dvorske glasničke službe. Poticaj uspostavljanju stalnih poštohoda bila je: opasnost od Turaka, zatim proces centralizacije vlasti. U Hrvatskoj pošta se razvija za vrijeme Ferdinanda I (1512-1564) i dobiva razmjere kao i u Sloveniji. Karakter pošte bio je, prema autoru, ispočetka vojno-upravni, a ne ekonomsko-kulturni. Za nadvojvode Karla poštahod ide: Klagenfurt-Kranj-Ljubljana. Iz Graza za Hrvatsku kreće se vojni poštahod u pravcu Bihać — Črnomelj — Ljubljana; Bihać — Senj — dalje preko Ogulina ili Istre do Ljubljane. Za poljskog kralja Sigismunda II počeo je 1563. saobraćati poštahod Krakov — Beč — Graz — Ljubljana — Gorica — Venecija. To je — prema autoru — prvi internacionalni poštahod u našim krajevima. Na temelju zaključaka sabora 1578. autor tvrdi da se uvodi poštanska služba u Sloveniji i Hrvatskoj. Formiran je poštanski kadar, pošta služi i privatnicima uz naplatu takse. Razvoj pošte u Sloveniji cvao je za vrijeme nadvojvode Karla, a prekinut je za 30-godišnjeg rata. Zbog toga pošta u Sloveniji slabi i počinje se jače razvijati za vrijeme Valvasora, zaključuje autor.

Širina kulture, svestrana upotreba tiskanih izvora i literature čini da rasprava prelazi okvire historije pošte, pa se može ubrojiti i među rasprave o povijesti i kulturi uopće.

Nikola V. Gušan, Austrijski kuriri i austrijske konzularne pošte u Beogradu I, 39-54), opisuje prolaz austrijske pošte preko Srbije za Tursku prije ustanka i poslije sve do 1868, kad je sklopljena konvencija između Srbije i Austrije.

Marko Cvjetković, kako je i kada došlo do uvođenja redovne poštanske službe u Crnoj Gori (I, 55-61), konstatira da je uvedena 1873.

Olga Kovačević, Arheološki spomenici — eksponati Ptt muzeja u Beogradu (I, 63-68), izvještaja o nekim arheološkim spomenicima iz rimskog vremena koji potječu iz Kostolca, Vratnika i Ptujaja.

R. Juričan objavljuje prijevod poštanskog propisa Karla VI od 4. 3. 1818, koji se tiče nekih naših krajeva (I, 69-73).

Dr Ljubomir Durković-Jakšić donosi biografske podatke o Špiru Martinoviću, najstarijem crnogorskom pismonoši (I, 75-77).

Al. Petrović raspravlja o srpskim poštama i poštanskim žigovima od 1840-1866.

O. Kovačević registrira u nekoliko nastavaka zakone, raspise, uredbe, uputstva o pošti kneževine Srbije sačuvane u Državnom arhivu Srbije u XIX i XX st. (I, 91-111; II, 133-148; III 140-165; IV, 115-123; V, 145-154; VI, 184-200).

Dr Pavle Vasić, Poštansko-telegrafske uniforme u Srbiji (II, 33-51), razlaže razvoj ppt uniforme zadržavajući se posebno na propisu iz 1888. i kasnije do 1915.

N. Gulan Poštanske veze Srbije i Turske pre i posle uvođenja redovitih pošta u Srbiji (II, 53-70), konstatira da je u trećoj deceniji 19. st. postojao poštanski promet između Srbije i Turske. 1840. otvoreni su prvi poštanski uredi u Srbiji, a 1844. uspostavljena je prva regularna poštanska veza između Srbije i Turske. Sporazumom su bile predviđene i tarife za pošiljke.

Al. J. Petrović, Austrijske pošte u Turskoj u krajevima koji su danas u sastavu FNRJ (II, 71-82). Na temelju literature donosi popis austrijskih poštanskih ureda na našem tlu: Beogradu, Sarajevu, Mostaru, Baru, Mitrovici, Prizrenu i Skoplju.

Viktor Hajnrih, Pojava brzogazova u Zagrebu (II, 83-114; III, 67-77), utvrđuje da je Zagreb dobio električni telegraf 1850. Telegrafska se mreža širila dalje pa 1875. postoje u Hrvatskoj 73 telegrafska ureda. Telegraf je najprije služio za državne, a od 1851. i za privatne poslove.

Živojin Paunović, Od običnog telefona do ultrakratkih talasa (II, 115-124), donosi interesantne podatke o prvom telefonu u Beogradu.

M. Verner nastoji dokazati da je prvi poštanski koverat bio kod nas u upotrebi 1768. Prema tome koverat bi bio izum Jugoslavena (II 125-127).

M. Cvjetković ponovno dokazuje da je pošta u Crnoj Gori otvorena 1873. (II, 129-132).

N. Gulan, Menzulanski saobraćaj i tatarska glasnička služba u Srbiji (III, 29-57), piše da je Karađorđe uveo 1811. poštanske relejne stanice »menzulane«. Njima je još veću pažnju posvetio M. Obrenović. Na stanicama su bil uvijek spremni konji i personal (surudžija, pratilac poštanskog kurira i putnika). Sve do pojave poštanske kočije (1886) upotrebljavali su se glasnici na konjima-tatari i pješaci-kuriri. Od Beograda do Carigrada trebalo je po prilici 183 sata da stigne pošta.

M. Cvjetković bavi se poštama i telegrafima Crne Gore u Albaniji za vrijeme Balkanskog rata (III, 79-84). Prema njegovu izlaganju Crnogorci su otvorili 1913. tt ured u Skadru, koji su napustili kad su u grad. ušle međunarodne trupe mornara.

Dr Trivun Teslić, Rashodi poštanske ustanove u Srbiji (1804-1860) (III, 85-129). Autor izlaže da se do 1813. poštanski troškovi pokrivaju posebnim porezom koji je mogao biti i u naturi. Od 1815. za poštanske rashode bio je pred-

viden budžet: durđevdanski (od 1. 5. — 31. 10) i mitrovdanski, od 1. 11. — 30. 4.). Od 1840. nastupa novo organiziranje financija, 1844. prešlo se na jednogodišnje budžetiranje.

N. S. obrađuje »Način plaćanja prevoza poštanskih pošiljaka između Beograda i Zemuna do pojave prvih parobroda« (III, 131-133); P. K. objavljuje dokumente o poštansko-telegrafskoj stanici u manastiru Studenici (III, 135-139), M. Cvetković bavi se otvaranjem pošta u Žabljaku, Šavniku i Velimlju i uvođenjem dopisnica sa slikama u Crnoj Gori (III, 141-142), Vuk Simić-Vakanović objavljuje »Teme iz muzeologije i istorije PTT u časopisu »PTT od 1950-1959.« (III, 143-147).

Ljubiša Nikić, Počeci javne poštanske službe u Srbiji (IV, 5-27). Razlaže kronološkim redom značajnije momente u razvoju pošta u Srbiji od 1811. do 1843. vezane uz ustavni i zakonodavni razvoj Srbije.

N. Gulan, Poštanska služba na našim teritorijama za vreme Mlečana (prilog istoriji poštanskih veza Dalmacije i Boke kotorske) (IV, 29-59). U dobro argumentiranom i na arhivskim izvorima temeljenom članku autor izlaže da je Venecija organizirala poštanski promet između Venecije i Kotora, koji se produžavao do Carigrada. Poštanski promet vodio se u organizaciji obitelji Bolica (Bolizza) i Buća (Bucchia). Upozorava na ulogu mornara iz mjesta Prčanj, angažiranih na prijenos vijesti morem. U 18. st. mijenja se smjer poštanskog prometa. Iz Venecije pošta je putovala brodom do Zadra, odatle na Sinj, a dalje konjanicima kopnom. Zadržava se i na opisu prometa pošte na otocima Krku, Rabu itd.

O. Kovačević objavljuje sanitarne propise u Srbiji u 19. st. (IV, 61-73). Branislav Novaković donosi prvi propis o dezinfekciji kolernih pisama u Austriji, koji potiče iz 1830. god (IV, 75-78). N. G. objelodanjuje građu o kadrovskim problemima prvih pošta u Srbiji (IV, 87-94), a M. Kokotović donosi »Vijesti o pošti u »Narodnim novinama« u drugoj polovini 19. st.« (IV, 95-100). A. Tadić oživljuje uspomenu na Grgura Bučića, telegrafskog oficijala, naučnika-prirodnjaka (IV, 101-110). M. Cvjetković bavi se žigovima za pošte u Crnoj Gori (IV, 111-113).

N. Gulan, Prve pošte u Dalmaciji i Boki kotorskoj (V, 5-41), nastavlja istraživanja o poštama i poštahodima u Dalmaciji. I ova je rasprava pisana na temelju arhivskih podataka osobito onih iz Državnog arhiva u Zadru. Konstatira da je prvi poštanski ured u Zadru osnovan 1797. Poštahod je išao trasom Zadar — Pag — Karlobag — Gospić — Beč. 1798. poštahod je imao kopneni smjer: Zadar — Obrovac — Gospić, koji je trajao do 1805. Godine 1798. otvoren je poštanski ured u Šibeniku. Autor tvrdi da je 1803. poštanski saobraćaj bio uspostavljen po čitavoj unutrašnjosti Dalmacije i Boke kotorske. Konačno 1804. bilo je dopušteno da se otvori poštanski ured u Dubrovniku.

Dr Velimir Sokol, Kurirski saobraćaj preko Balkana u XVI vijeku (V, 43-65). Ističe važnost balkanskog dijela Jugoslavije kao glavnog kopnenog tranzitnog puta između Evrope i Carigrada. Tuda su prolazili glavni diplomatski i ekonomski izvještaji između centralne Evrope i turskog carstva. Zbog toga je trajno postojao kurirski saobraćaj. U tome su važnu ulogu odigrali jugoslavenski kuriri koji su osiguravali internacionalni promet preko Balkana i u ono vrijeme kad su ostali oblici izvještavanja bili prekinuti.

Posebnu ulogu u tim pothvatima odigrali su, kako autor s pravom ističe, gradovi Dubrovnik, Kotor i Beograd. Pored jugoslavenskih kurira saobraćali

su i oni iz drugih evropskih država (npr. Austrije). U doba turskog prodora u Evropu neki mediteranski gradovi, među njima i Dubrovnik i Venecija, održavali su i dalje vezu s Turcima. Preko tih veza stizali su izvještaji vojničkog, političkog i ekonomskog karaktera. U tome se osobito istakla Venecija, koja je preko svog poslanika »baila« u Carigradu bila dobro upućena u situaciju u Turskoj. Ostale evropske zemlje, nastavlja dalje autor, npr. Njemačka i Francuska, služile su se dugo vremena venecijanskom i dubrovačkom kurirskom mrežom. Francuska se u tome malo osamostalila u trećoj deceniji 16. st. u vrijeme kad se sklapaju i prvi francusko-turski ugovori. Veza je išla preko Venecije — Dubrovnika — Srbije. Austrija je kasnije organizirala kurirski saobraćaj na liniji: Beč — Ljubljana — Venecija — Kotor — Carigrad, premda je put: Beč — Pešta — Beograd — Niš Sofija bio kraći (a bio je neko vrijeme i u upotrebi, konstatira autor). Autor pretpostavlja da poslije ugovora na ušću rijeke Zlatve (1606) Austrija se služila turskom kurirskom službom preko Budima za Carigrad.

D. Milomir Mičić, Prvi izvori međunarodnog poštanskog prava Srbije (V, 67-91). U svom radu obuhvaća dva razdoblja: prvo do osnutka svjetskog poštanskog saveza i od njegova osnutka do 1878.

V. S. (V, 93-97) objavljuje prijevod i komentar putopisa u kojem se opisuju turski carski lakaji; O. K. (V, 98-102) donosi dokumentat o osnivanju poštanskog odjeljenja u ministarstvu unutrašnjih poslova u Srbiji; isti O. K. daje podatke o bitoljskim menzulama u 17. st. (V, 103-104). Miloš Jakić bavi se historijom telegrafije i telefonije u Bosni i Hercegovini u povodu stogodišnjice telegrafa u Mostaru (V, 109-116), Vojislav Rusimović prikazuje tursko-ugarske vojne pošte u okupiranim oblastima Bosne i Hercegovine od 1878 — 1893 (V, 117-129). M. Cvjetković objavljuje dva podatka o crnogorskom pt saobraćaju (V, 130-140), a Živojin Paunović razjašnjava epizodu o njemačkom poštanskom instruktoru Rihardu Mozemanu 1913/1914. god. (V, 141-143).

Posljednji VI sv. (1961) čitav je posvećen »onim ptt trudbenicima koji su, ne žaleći svoje živote, rukovođeni idejama KPJ i druga Tita, doprineli pobjedi narodne revolucije«. Zbog toga su u ovom svesku objavljeni prigodni članci i grada što odgovara toj nakani i prigodi proslave 20-godišnjice ustanka.

Milan Drakulić, Sećanje na revolucionarni rad PTT radnika Jugoslavije (VI, 9-114). Autor — inače pisac zapažene knjige, Plima, oseka, plima..., u kojoj je između ostalog pisao i o radu partijske organizacije poštara u toku prvih dana okupacije i ustanka — opširno kronološki iznosi aktivnost ptt radnika kroz akciju jačanja i razvijanja sindikalne organizacije, osobito u razdoblju od 1935-1941. Vrijednost rasprave leži u tome što je autor kao aktivni sindikalni partijski radnik opisao sve napore ilegalnog rada i zavaravanja policije. Osobito je bio lukav i težak posao djelovati kroz legalne i zakonom priznate sindikalne organizacije i udruženja, zauzeti u njima rukovodeće položaje, dati im napredni, revolucionarni karakter i sadržaj. Autor opisuje način primanja i odašiljanja ilegalne štampe preko ptt ustanova usprkos nastojanju policijskih agenata da ih otkriju. Od 1939. osjeća se u sindikatima ptt radnika jak utjecaj KPJ. Partijska organizacija bila je direktno povezana s pokrajinskim komitetom KP Srbije. Veliku naprednu ulogu odigrao je Akcioni komitet preko kojeg su organizirani mitinzi, štampa i sl. Izlazio je i list »Reč istine« koji je bivša jugoslavenska policija često plijenila. Izlazio je i časopis »PTT«. Autor se poduže zadržava na posljednjem kongresu održanom 1940. u Nišu. Poslije tog kongresa osobito se razvija ilegalna aktivnost među ptt službenicima.

Slavko Markon, Diverzija na zagrebačku telefonsku centralu (VI, 115-126), kao jedan od organizatora opisuje kako su izvršene pripreme i sam čin poznate diverzije na zagrebačkoj glavnoj pošti 14. 9. 1941.

O. Kovačević objavljuje popis (419) ptt radnika koji su poginuli u toku NOB-e.

N. Gulan donosi »Neke detalje u vezi sa štrajkom poštara 1919. godine« (IV, 149-168), koji je obuhvatio Hrvatsku, djelomično i Bosnu i Hercegovinu. Štrajk je bio dobro organiziran u gradovima: Zagreb, Karlovac, Nova Gradiška, Brod, Osijek i Zemun.

M. Cvjetković prikazuje borbu ptt trudenika Crne Gore 1905. god. i opisuje partizansku poštu u Crnoj Gori (VI, 169-183).

Bez sumnje, pojava »Ptt arhiva« predstavlja značajnu novost u našoj kulturnoj stvarnosti. Casopis je uspio okupiti standardni broj suradnika koji objavljuju priloge iz oblasti povijesti pošta u našoj zemlji. Građa i prilozi dosad objavljeni u većem broju odnose se na prošlost pošte u Srbiji, Crnoj Gori i Hrvatskoj, a u manjoj mjeri u Sloveniji, Makedoniji i Bosni i Hercegovini. Mnoge rasprave pisane su na temelju izvora i neobjelodanjenog arhivskog materijala, zbog toga u mnogim pitanjima utiru prve brazde i daju prve sinteze.

U prilogima uočavaju se dvije tendencije u obradi povijesti pošta. Jedna koja objašnjava prošlost pošte u vezi s događajima, pokretima i idejama dotičnog vremena i povezuje uz političku, ekonomsku i kulturnu djelatnost države i društva. To su rasprave dra V. Sokola, donekle N. Gulana, M. Drakulića i još nekih. Druga tendencija se ograničava na prepričavanje činjenice i utvrđivanje fakata, ne ulazeći u širinu i veću povezanost s ostalim događajima i okolnostima. Ta druga tendencija, koja je neophodna u prvoj fazi svakog početnog rada, predstavlja njegov niži oblik i bazu na kojoj se pišu rasprave sa širim horizontima i povezanošću s cjelokupnom kulturnom, ekonomskom, političkom i društvenom poviješću. Na temelju utvrđenih fakata mogu se onda davati šire sinteze i uočavati tačniji razvoj pojedinih poštanskih institucija.

Moglo bi se naći nekoliko zamjerki o prevođenju nekih stranih izraza, ali te zamjerke ne bi utjecale na bit tretiranih problema, niti bi odlučile o samom sadržaju, pa ih zato ne iznosim. Građa, koju objavljuje O. Kovačevića iz državnog arhiva Srbije bolje bi odgovarao naslov »regesta« nego bibliografija.

J. Lučić

SAINT LOUIS À LA SAINTE CHAPELLE, Paris 1960.

Ovo je katalog izložbe koju je organizirala Glavna uprava francuskih arhiva od svibnja do kolovoza 1960. u Parizu, u zgradi Sainte Chapelle. Pokrovitelj je izložbe bio francuski ministar prosvjete, a suorganizatori: Glavna uprava konzervatorskih zavoda, Glavna uprava biblioteka i Središnja uprava muzeja. Kod priređivanja izložbe sudjelovalo je 9 muzeja, 12 kaptola, 10 župa, 14 gradskih uprava te mnogi stručnjaci. Izložba je imala povijesni i umjetnički značaj.

Predgovor za katalog napisao je akademik André Chamson. Paul Deschamps prikazao je razvitak umjetnosti u doba kralja Luja IX Svetog. Iza toga su nanizani važniji datumi francuske povijesti od 1200-1317. i literatura o Luju IX. Od str. 31-111. opisano je 236 umjetničkih predmeta i dokumenata koji